bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Eylül 2019, Sayı 255 Ekidir

Sanayinin Sorunları ve Analizleri (52)

Yatırımlar çakıldı, krediler sorunlu

Yatırımlar çakıldı, krediler sorunlu

Mustafa SÖNMEZ*

ÖZET

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ikinci çeyrekte 2018'in ikinci çeyreğine göre yüzde 1,5 azaldı. Ekonomiyi dibe çekmede yatırımların dramatik ölçüde düşmesi önemli bir etken oldu. Türkiye'de hem kamu hem özel sektör yatırımları 12 aydır sert bir biçimde düşüyor. Bunun özellikle işsizlik-istihdam üstünde ağır yansımaları var. Ekonomide ikinci çeyrekte yaşanan küçülme, önceki iki çeyrekte de yaşandı. Başka bir ifade ile Türkiye, 2018 Eylül ayından bu yana küçülme sürecinde. Bunun en az bir çeyrek daha sürerek 12 ayı bulması muhtemel. Öncü göstergelerden hareketle, üçüncü çeyrek, yani Temmuz-Eylül 2019 döneminde de ekonominin küçülmekte olduğu tahmin ediliyor.

2019 ikinci çeyrekte yatırımların 2018 ikinci çeyreğine göre yüzde 23'e yakın daraldığı görülüyor. Son 10 yıldır hiçbir çeyrekte yatırımlar bu kadar daralmamıştı. Yatırımlarda daralma sadece bu ikinci çeyreğin değil, son dört çeyreğin sorunu. Birikimli olarak bakılırsa son dört çeyreğin toplamında ya da son 12 ayda yatırımlar bir önceki 12 aya göre yüzde 8'e yakın gerilemiş durumda.

Yatırımlarda gerileme inşaat yatırımlarında yüzde 29,2'yi, makine-teçhizat yatırımlarında ise yaklaşık yüzde 17'yi buldu. Özellikle makine-teçhizat yatırımlarındaki düşüşler sanayinin geleceğe yönelik beklentileri açısından kaygı verici.

Yatırım kararlarında en önemli caydırıcı etken, özellikle konut ve dayanıklı tüketim mallarına hızla azalan talep. Öte yandan, dış kreditörler de yatırım için kredi vermede isteksiz davranıyorlar. Dış kreditörler kredi fiyatlarına Türkiye'nin 400 baz puanı bulan ve en yakınındaki Güney Afrika'yı riskte bir kat geride bırakan sigorta prim maliyetini (CDS) eklediklerinde, kredinin cazibesi daha da azalıyor. Bu fiyattan dışarıdan kredi temin etmek zor olduğu gibi, borç alınacak dövizin içeride TL karşılığının nasıl bir serüven yaşayacağı da bilinemiyor ve "bekle-gör" durumu burada da sürüyor.

Yatırımlardaki sert düşüş en çok iş bekleyen kitleleri ilgilendiriyor. Mevsim etkilerinden arındırılmamış işsizlik Haziran ayında yüzde 13'e, işsiz sayısı da yaklaşık 4,3 milyona çıktı. Tarım, turizm gibi mevsimle ilgili istihdamın artması beklenirken, sadece Mayıs-Haziran döneminde işsizlerin sayısı 100 bin arttı.

Merkez Bankası'na faiz indirtilerek kredi faizlerinin düşürülmesi ve kredi kullanımının artırılması, böylece de iç tüketim, üretim ve yatırımların canlanabileceği umuluyor.

Bununla birlikte, esas sorun, özel ve kamu bankalarının bu faiz indirimlerine, kredi faizlerini düşürme ve kredi musluklarını açma yönünde katılmamaları. Çünkü bankalar, bu faiz indirimleri ile kredi faizini düşürme ve yeni krediler açmanın riskli olduğu ve beklenti kârlarını karşılamayacağı görüşündeler. Bankalar, özellikle tasfiye edilecek kredi miktarının artışından ve buna yenilerinin eklenmesinden endişeliler.

Ekonomi, kamu maliyesi ayağında da ağır sorunlu bir durumda. Açıklar, Merkez Bankası kaynakları ile kamufle edildi. Merkez Bankası'nın önce temettüleri (Ocak ayında 35 milyar TL) sonra da Temmuz'da 23 milyar TL ve Ağustos'ta 19,5 milyar TL olmak üzere 42,5 milyar TL dolayında yedek akçesi, bütçe yaması olarak kullanıldı. Yine de bütçenin borçlanma ihtiyacı artıyor.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye ekonomisi, 2019 sonbaharına ağırlaşmış yüklerle girdi. Ekonomide daralma ikinci çeyrekte de sürdü. Küçülme ağırlıkla yatırımların yere çakılmasından kaynaklanıyor. Eylül sonunda tamamlanacak üçüncü çeyrekte de ekonominin büyümediği, tersine küçüldüğü tahmin ediliyor. Ekonomide bir büyüme ivmesi yakalamak için, şartlar zorlanarak Merkez Bankası'nın iki kez üst üste indirdiği faizler, ancak kamu bankalarının kredilerine yansıyabiliyor. Özel ve yabancı bankalar, riskli gördükleri için kredi musluklarını açmıyorlar. Kredi kullanıcısı olarak tüketiciler ve reel sektör de kredi kullanmaya pek yanaşmıyor.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 yılının Nisan-Haziran dönemini oluşturan ikinci çeyreğinin ulusal gelir verilerini açıkladı. Buna göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ikinci çeyrekte 2018'in ikinci çeyreğine göre yüzde 1,5 azaldı. Yani Türkiye bu yılın ikinci çeyreğinde, geçen yıl aynı zaman diliminde ürettiği mal ve hizmetten yüzde 1,5 daha az üretim gerçekleştirdi. Ekonomiyi dibe çekmede

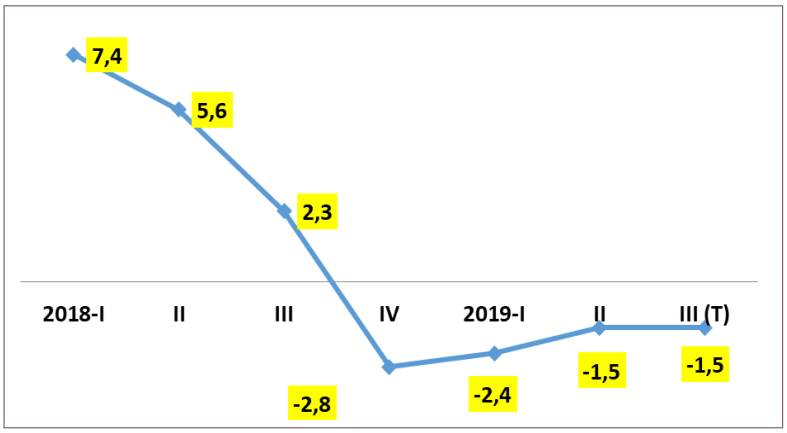

Grafik 1. 2018-2019 Krizi, GSYH (%)
Kaynak: TÜİK veritabanı

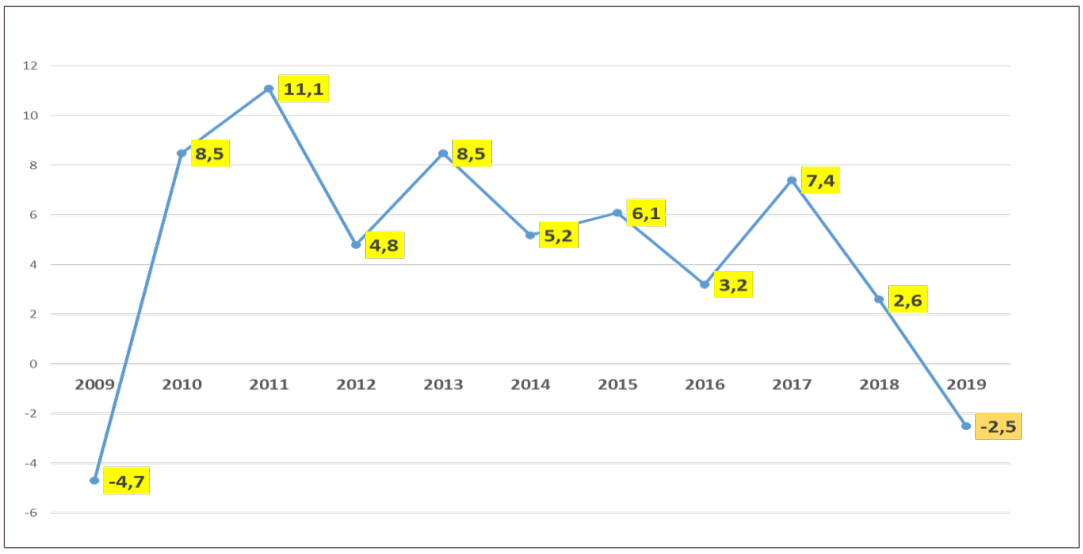

Grafik 2. Türkiye'de Büyüme: 2009-2019 % (IMF Tahm)
Kaynak: TÜİK veritabanı ve imf.org

yatırımların dramatik ölçüde düşmesi önemli bir etken. Türkiye'de hem kamu hem özel sektör yatırımları 12 aydır sert bir biçimde düşüyor. Bunun özellikle işsizlik-istihdam üstünde ağır yansımaları var. Ekonomide ikinci çeyrekte yaşanan küçülme, önceki iki çeyrekte de yaşandı. Başka bir ifade ile Türkiye, 2018 Eylül ayından bu yana küçülme sürecinde. Bunun en az bir çeyrek daha sürerek 12 ayı bulması muhtemel.

Öncü göstergelerden hareketle, üçüncü çeyrek, yani Temmuz-Eylül 2019 döneminde de ekonominin küçülmekte olduğu tahmin ediliyor. Bunun verisi ise TÜİK tarafından 2 Aralık'ta açıklanacak. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise yılın tamamının yüzde 2,5 küçülme ile tamamlanacağını tahmin ediyor.

DİSK'ten İşsizlikle Mücadele Önerileri

- "Herkesin çalışması için, herkesin daha az çalışması" ilkesi doğrultusunda haftalık çalışma süresi gelir kaybı olmaksızın 37,5 saate, fazla mesailer için uygulanan yıllık 270 saat sınırı, 90 saate düşürülmelidir.
- İstihdam artışlarında kamunun payı dikkate değerdir. Kamu istihdamının artırılması, kamuda eğreti ve güvencesiz çalışma biçimleri yerine, kadrolu ve güvenceli istihdam artışının sağlanması yaşamsal önemdedir. Kamu girişimciliği ve hizmetleri istihdam yaratacak şekilde yeniden ele alınmalı ve kamuda personel açığı derhal kapatılmalıdır.
- İş başında eğitim adı altında çırak, stajyer, kursiyerlerin ve bursiyerlerin ucuz işgücü deposu olarak kullanılması uygulamasına son verilmelidir.
- Uluslararası çalışma normları doğrultusunda herkese en az bir ay ücretli yıllık izin hakkı tanınmalıdır.
- Güvencesiz çalışma biçimlerine son verilmeli, tüm taşeron işçilere kadro verilmelidir. Kamu taşeron işçileri kamu işçisi olarak kadroya alınmalıdır.
- Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) "insana yaraşır iş" yaklaşımı temelinde herkese güvenceli ve nitelikli işler sağlanmalıdır.
- Sendikal hak ve özgürlüklerin kullanımı güvence altına alınmalı, sendikal barajlar kaldırılmalı, herkesin sendika hakkını özgürce kullanabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Toplum yararına çalışma programları kapsamında çalıştırılanlar daimî işçi statüsüne geçirilmelidir.
- İşsizlik Sigortası Fonunun amaç dışı kullanımına son verilmelidir.
- İşsizlik sigortasından yararlanma koşulları iyileştirilmelidir. Son üç yılda 600 gün çalışma koşulu kriz döneminde 180 güne indirilmelidir.
- Kadın istihdamının artırılması ve işsizliğinin azaltılması için işgücü piyasalarındaki cinsiyetçi uygulamalara son verilmeli, ev içi bakım hizmetleri devletin gereken nitelikli, yaygın ve ücretsiz bakım hizmetlerini sağlaması ile kadının üzerinden alınmalıdır.

Dolarla küçülme

Küçülmeyi bir de dolar ile ifade etmeyi denersek daha dramatik bir görüntü ortaya çıkacaktır. Türkiye ekonomisi 2013 yılında 950 milyar dolarlık bir ekonomi olarak ölçülmüştü. Ancak izleyen yıllarda dolar fiyatlarının tırmanması ile ekonominin büyüklüğü dolar cinsinden geriledi. 2018 yılında 789 milyar dolara kadar düşen ekonomik büyüklük, 2019'un ilk yarısı geriye doğru yıllıklandırıldığında 722 milyar dolar olarak ölçülmekte. Bu pasta nüfusa bölündüğünde, 2014'te 12 bin dolar olan kişi başına gelirin 2019'da (82 milyon nüfus) 8 bin 800 dolara kadar düştüğü görülebiliyor. Başka bir ifade ile özellikle son iki yılda hem ekonomide tempo hızla gerilemiş hem de dolar fiyatı hızla tırmandığı için Türkiye'nin dolarla ifade edilen ekonomik büyüklüğü ve kişi başına geliri hızla düşmüştür.

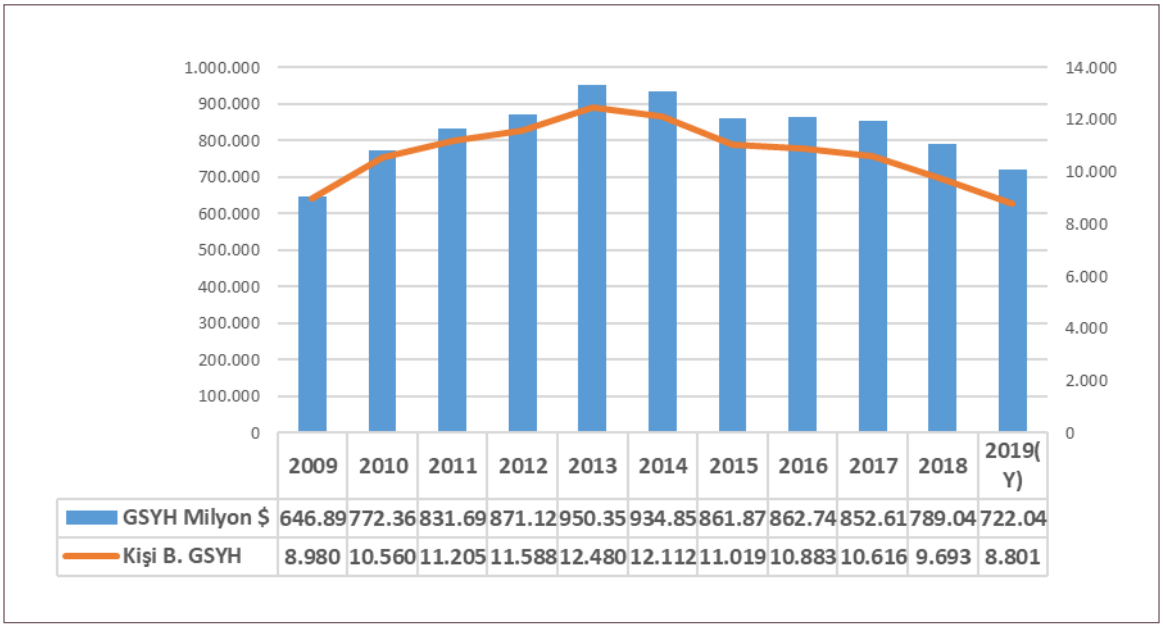

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019(Y)
GSYH Milyon $	646.89	772.36	831.69	871.12	950.35	934.85	861.87	862.74	852.61	789.04	722.04
Kişi B. GSYH	8.980	10.560	11.205	11.588	12.480	12.112	11.019	10.883	10.616	9.693	8.801

Grafik 3. GSYH ve Kişi Başına Gelir (Milyon $ ve $)

Kaynak: TÜİK veritabanı

Yatırımlar çakılınca, cari denge fazla verdi

2018 Temmuz ayında yıllık cari açık 54,6 milyar dolardı. 2019 Temmuz'da cari açık yok, yıllık bazda 4,4 milyar dolar fazla var.

Temmuzdan Temmuza son bir yılda ihracat 1 artarken ithalat 5 azaldı. Böyle olunca da cari dengede açıktan fazlaya geçildi. Bu sonuçta da hızlı düşen yatırımlar en önemli etken oldu.

Geçen yıl Temmuz'da 67,7 milyar dolar olan yıllık dış ticaret açığı bu yıl Temmuz'da 13,9 milyar dolara indi.

Dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 80 azalmasının nasıl gerçekleştiği önemli. Bir yılda ihracat yıllıklandırılmış haliyle 8 milyar dolar artarken, buna karşılık ithalat 46 milyar dolar geriledi. Yani ihracat 1 artarken ithalat 5 azaldı Bunun sonucunda da dış ticaret açığı 54 milyar dolar azaldı.

Tablo 1. CARİ DENGE; Milyon $, Yıllıklandırılmış

	2018 Temmuz	2019 Temmuz
CARİ İŞLEMLER HESABI	**-54.564**	**4.445**
DIŞ TİCARET DENGESİ	**-67.740**	**-13.856**
Toplam Mal İhracatı	171.416	179.437
Toplam Mal İthalatı	239.156	193.293
Genel Mal Ticareti (Ödemeler D. Tanımlı)	-55.508	-9.286
İhracat	168.667	176.662
İthalat	224.175	185.948
Net Transit Ticaret Geliri	44	53
Parasal Olmayan Altın	-12.276	-4.623
HİZMETLER DENGESİ	**23.370**	**29.048**
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	**-11.711**	**-11.736**
İKİNCİL GELİR DENGESİ	**1.517**	**989**

Cari dengedeki iyileşme 59 milyar dolardı. 54 milyar dolarlık katkı dış ticaret açığındaki azalmadan geldi, 5 milyarlık katkı da diğer kalemlerdeki iyileşmeden.

İhracatta dikkate değer bir artış yok. Cari dengedeki bu hızlı iyileşmeyi sağlayan tümüyle ithalat düşüşü.

İthalatın niye böylesine hızlı azaldığı da azalan yatırımlar ile ilgili. Geçen yıla göre ithalatın üç ana mal grubu olan yatırım malı, hammadde ve tüketim malında düşüş yaşanıyor.

Yatırımlarda çakılma

Ulusal gelire harcamalar optiğinden bakıldığında ise ikinci çeyrekte küçülmenin yüzde 1,5'le sınırlı kalmasında, devlet harcamalarının ve ihracatın olumlu etkisinin olduğu görülüyor. Nisan-Haziran döneminde devlet harcamaları yüzde 3,4 artarken net ihracat da büyümeye katkı yaptı. Küçülmeyi frenleyen bu iki kaleme karşılık özel tüketim ya da hanelerin iç talebinin gerilemesi ile yatırımların dehşetli azalması baskın geldi ve küçülme yüzde 1,5'i buldu.

2019 ikinci çeyrekte yatırımların 2018 ikinci çeyreğine göre yüzde 23'e yakın daraldığı görülüyor. Son 10 yıldır hiçbir çeyrekte yatırımlar bu kadar daralmamıştı. Yatırımlarda daralma sadece bu ikinci çeyreğin değil, son dört çeyreğin sorunu. Birikimli olarak bakılırsa son dört çeyreğin toplamında ya da son 12 ayda yatırımlar bir önceki 12 aya göre yüzde 8'e yakın gerilemiş durumda.

Yatırımların bıçak gibi kesilmesi, 2019'un ilk yarısının en çarpıcı görüntülerden biri oldu. Sermaye yatırımlarındaki yüzde 22,8'lik gerileme dramatik. Yatırımlarda gerileme inşaat yatırımlarında yüzde 29,2'yi, makine-teçhizat yatırımlarında ise yaklaşık yüzde 17'yi buldu. Özellikle makine-teçhizat yatırımlarındaki düşüşler sanayinin geleceğe yönelik beklentileri açısından kaygı verici. Bu harcama bileşeninin son yıllardaki seyrine baktığımızda, 2011'den beri belirgin bir yavaşlama, 2018 başından beri ise ciddi bir daralma içinde olduğu görülüyor.

Özellikle inşaat yatırımlarında sert bir düşüş sürüyor. Eldeki konut stokları eritilemezken, hızla yükselen enflasyon ve hızla artan döviz fiyatları,

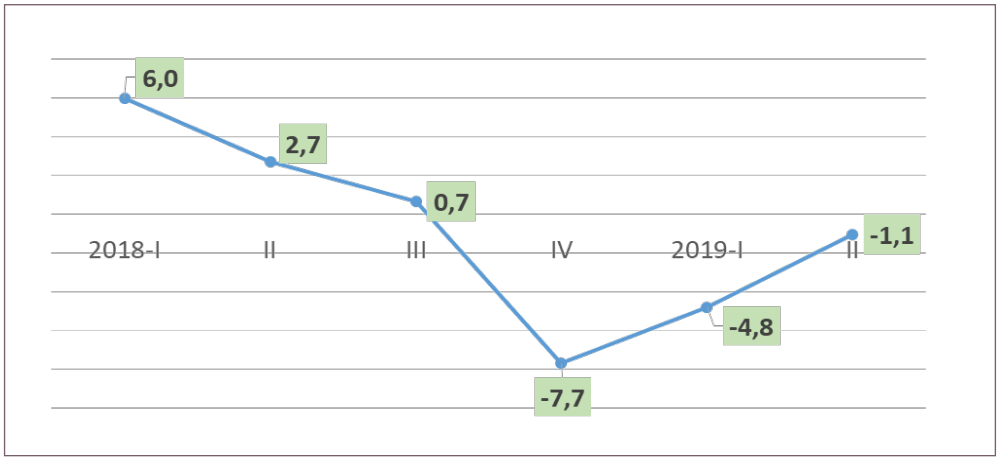

Grafik 4. Özel Tüketim Harcamalarında Değişim (%)
Kaynak: TÜİK veri tabanı

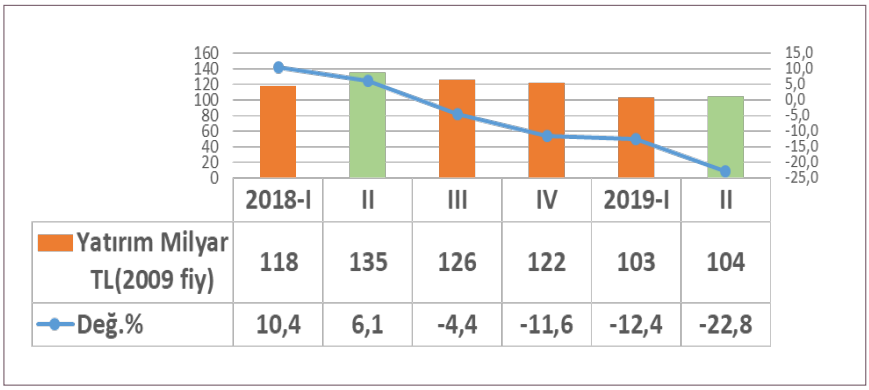

	2018-I	II	III	IV	2019-I	II
Yatırım Milyar TL(2009 fiy)	118	135	126	122	103	104
Değ.%	10,4	6,1	-4,4	-11,6	-12,4	-22,8

Grafik 5. Yatırımlarda Sert Düşüş, 2009 Fiy Milyar (TL, %)
Kaynak: TÜİK veritabanı

bunu dengelemek için yükseltilen Türk Lirası faizleri, yatırım iştahını iyice kaçırdı. Nitekim başta İstanbul'da olmak üzere yurdun her yanında bir ara yüzde 40'a yakın artan, sonra yüzde 20'lere inen, yüksek dalgalı inşaat malzeme fiyatları ile yatırım yapmayı kimse göze alamadı, "bekle-gör" durumuna geçildi, eldeki stokları eritmenin yolları arandı.

Yeni konutlarda 2017 Temmuz ayında aylık 58 bine yaklaşan satışlar, bazı teşviklerle 2018 Ekim ayında aylık 75 bine yaklaşmasına karşılık takip eden ayda 41 dolayına indi. 2019'un ilk 7 ayında aylık ortalama 35 bin dolayında seyreden yeni konut satışları, faiz indirimlerine rağmen önemli bir kıpırdama yaşamadı.

Kamu bankalarının aylık konut kredisi faizlerini yüzde 0,99'a indirmelerine karşın, kredili konut satışlarında kayda değer bir hareket henüz görülmedi. 12 Eylül'deki 325 baz puanlık indirimin konut kredi faizlerine yansımasının da ipotekli satışları hareketlendirmesi pek beklenmiyor.

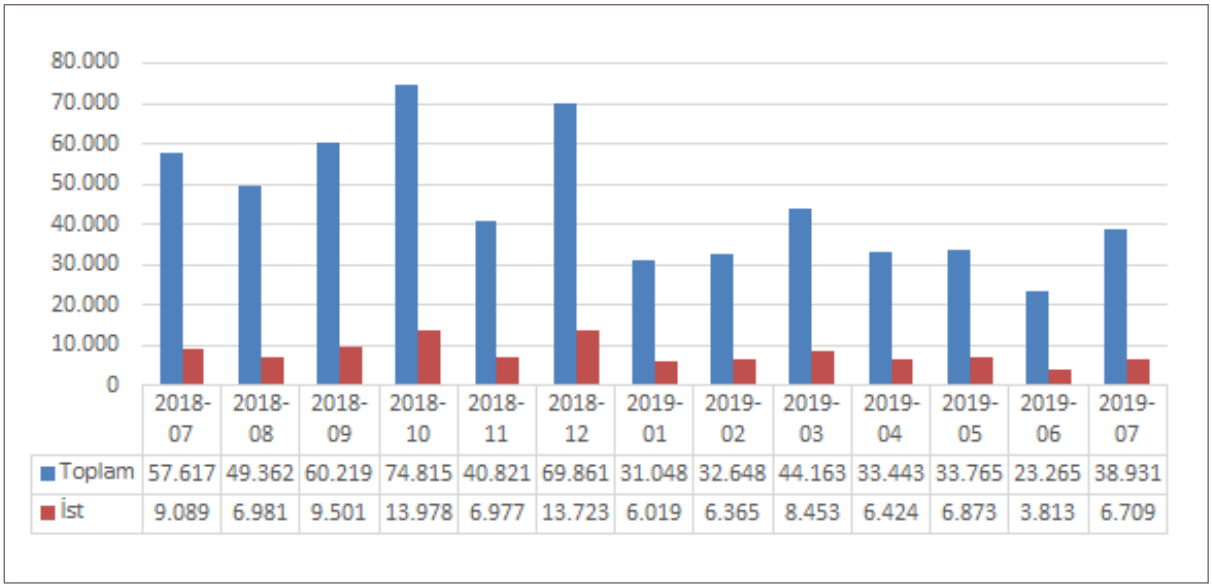

	2018-07	2018-08	2018-09	2018-10	2018-11	2018-12	2019-01	2019-02	2019-03	2019-04	2019-05	2019-06	2019-07
Toplam	57.617	49.362	60.219	74.815	40.821	69.861	31.048	32.648	44.163	33.443	33.765	23.265	38.931
İst	9.089	6.981	9.501	13.978	6.977	13.723	6.019	6.365	8.453	6.424	6.873	3.813	6.709

Grafik 6. Yeni Konut Satışları

Kaynak: TÜİK veritabanı

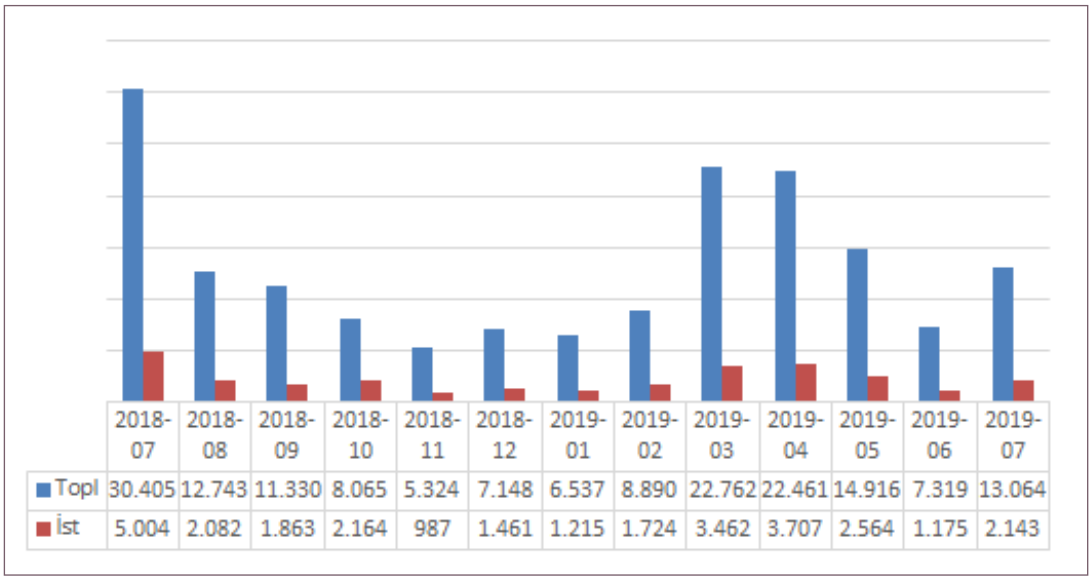

	2018-07	2018-08	2018-09	2018-10	2018-11	2018-12	2019-01	2019-02	2019-03	2019-04	2019-05	2019-06	2019-07
Topl	30.405	12.743	11.330	8.065	5.324	7.148	6.537	8.890	22.762	22.461	14.916	7.319	13.064
İst	5.004	2.082	1.863	2.164	987	1.461	1.215	1.724	3.462	3.707	2.564	1.175	2.143

Grafik 7. Kredili (İpotekli) Konut Satışları

Kaynak: TÜİK veritabanı

İnşaat yatırımlardaki gerileme, yapı ruhsatlarından daha net görülebilmekte. TÜİK verilerine göre, inşaat yapı ruhsatları iki yıldır gerileme halinde. 2018 Ocak-Haziran döneminde ruhsat alınan inşaat yüzölçümü 131 milyon metrekarenin üstünde iken, 2018'in ilk yarısında önce 76 milyon metrekareye indi ve yüzde 42 geriledi, 2019'un ilk yarısında ise yüzde 60 gerileyerek 30 milyon metrekareye indi ve yüzde 60'ın üstünde gerileme gösterdi.

Sanayi kesiminde de yatırımlar bıçak gibi kesildi. Hem iç hem dış sanayi aktörleri yatırım niyetlerini askıya aldılar. Türkiye'nin yatırım malları, ara malları ithalatındaki sert düşüşler, tamamen yatırım iştahının kesilmesi ile ilgili.

Daha önceki yıllarda dışarıdan döviz kredisi bulanarak yapılan yatırımlara artık artan ve istikrar göstermeyen döviz fiyatları ile cesaret edilemiyor. Özel sektörün döviz açığı zaten 185 milyar doların üzerinde.

Yatırım kararlarında en önemli caydırıcı etken, özellikle konut ve dayanıklı tüketim mallarına hızla azalan talep. Öte yandan, dış kreditörler de yatırım için kredi vermede isteksiz davranıyorlar. Dış kreditörler kredi fiyatlarına Türkiye'nin 400 baz puanı bulan ve en yakınındaki Güney Afrika'yı riskte bir kat geride bırakan sigorta prim maliyetini (CDS) eklediklerinde, kredinin cazibesi daha da azalıyor. Bu fiyattan dışarıdan kredi temin etmek zor olduğu gibi, borç alınacak dövizin içeride TL karşılığının nasıl bir serüven yaşayacağı da bilinemiyor ve "bekle-gör" durumu burada da sürüyor.

Tablo 2. Yapı Ruhsatı (Ocak-Haziran 2017-2019)

	Yıl			Bir önceki yılın ilk altı ayına göre değişim oranı (%)	
Göstergeler	2019	2018(r)	2017(r)	2019	2018
Bina sayısı	22 485	56 222	77 331	-60,0	-27,3
Yüzölçümü (m²)	30 496 899	76 369 452	131 454 575	-60,1	-41,9
Değer (TL)	48 806 035 903	97 674 509 081	136 055 474 841	-50,0	-28,2
Daire sayısı	119 982	355 884	661 865	-66,3	-46,2

(r) Yapı izin istatistikleri 2017 ve 2018 yılları verileri revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK veritabanı

Bütçe açığına Merkez Bankası yaması

Krizi yönetmek için, bir de yerel seçimlerde seçmen öfkesine neden olmamak için bütçe kaynaklarına sıkça başvurulunca 2018'in ikinci yarısı ve 2019'da bütçe hızla açık vermeye başladı ve bu kanama sürüyor.

2016 yılında bütçe açığı milli gelirin yüzde 1,1'inden ibaret iken, 2017'de yüzde 1,5'a çıktıktan sonra 2018'de yüzde 2'yi buldu. Kriz yılı 2019'da ise bütçe açığı yüzde 2,5'u rahatlıkla bulacak. Özellikle faiz dışarıda bırakılarak bakılan bütçe dengesinin (Faiz dışı denge) 16 yıldır ilk kez açık vermesi dikkat çekicidir.

Tablo 3. Hazine Nakit Dengesi, 2018-2019 8 Ay (Milyon TL)

	2018-8 ay	2019 8 ay	Fark	%
1. GELİRLER [1]	497.993	608.650	110.657	22
2. GİDERLER	544.050	679.662	135.611	25
FAİZ DIŞI GİDERLER	497.512	611.321	113.809	23
FAİZ ÖDEMELERİ	46.538	68.340	21.802	47
3. FAİZ DIŞI DENGE	481	-2.671	-3.152	-656
4. ÖZELLEŞTİRME ve FON GELİRLERİ	4.783	2.909	-1.874	-39
5. NAKİT DENGESİ (1+4-2)	-41.274	-68.102	-26.828	65
6. FİNANSMAN (7+8+9+10+11)	41.274	68.102	26.828	65
7. BORÇLANMA (NET)	36.911	104.006	67.095	182
DIŞ BORÇLANMA	-3.911	25.488	29.399	-752
İÇ BORÇLANMA	40.822	78.518	37.696	92

Kaynak: Hazine ve Maliye B. Veri tabanı

Hazine yılın ilk 8 ayına ait nakit dengesi ve borçlanma verileri yılın ikinci yarısı için önemli işaretler taşıyor.

2018 yılının ilk 8 ayına göre gelirlerdeki artış yüzde 22'yi buldu. Buna karşılık faiz dışı harcamalardaki artış yüzde 23, faiz harcamalarındaki artış ise yüzde 47 oldu. Bütçe nakit dengesi oldukça bozuldu, nakit açık ise 68 milyar lira olarak gerçekleşti. Faiz dışı denge de bozuk. Faiz dışı açık 3 milyar lira civarında.

Bütçe açığının daha da büyümesini önlemek için, vergiler yetersiz kalınca, bir kerelik gelirlere baş vuruluyor. Örneğin, bedelli askerlik uygulaması ile kaçak, imar hukukuna aykırı yapıları affa dayanan "İmar Barışı" gibi uygulamalarla elde edilen gelirlerin yanı sıra, Merkez Bankası'nın önce temettülerinin (Ocak ayında 35 milyar TL) sonra da Temmuz'da 23 milyar TL ve Ağustos'ta 19,5 milyar TL olmak üzere 42,5 milyar TL dolayında yedek akçe bütçe yapası olarak kullanıldı. Yine de bütçenin borçlanma ihtiyacı artıyor.

Hazine bu açığı kapatmak için yoğun bir borçlanmaya girişti. İlk 8 ayda 104 milyar TL'ye yakın yeni nakit borç aldı. Geçen yıla göre artış oranı yüzde 182'den fazla. Yeni (net) borçlanmanın 25 milyar lirası dış, 78,5 milyar lirası iç borçlanmayla yapıldı.

2019 yılı Bütçe Kanunu, Hazine'ye 90,4 milyar lira yeni borçlanma hakkı vermişti. Yaklaşık 104 milyar lira borçlanma ile bu limit aşıldı.

Hazine eski Müsteşar yardımcısı Hakan Özçelik, "Yeni bir nakit gelir kalemi var: TCMB yedek akçesi" diyor ve ekliyor; "40 milyar lira kadar olacağı anlaşılan bu kaynaktan gelecek nakit, borçlanmanın çok fazla artmasına engel olmak için düşünülmüş bir yöntem. Ama nereden bakarsanız bakın, bu Merkez Bankası'nın para basması, açığın parasallaştığı anlamına geliyor.

Veriler, yılın kalan aylarının kamu bütçesi için çok kolay geçmeyeceğini, borçlanma baskısının daha da artabileceğini işaret ediyor.".

Tablo 4. 2019 İlk 8 Ay Merkezi Bütçe Dengesi (Bin TL)

	Ocak-Ağustos
Harcamalar	**658.811.729**
Gelirler	**590.705.671**
1-Genel Bütçe Gelirleri	**572.953.476**
Vergi Gelirleri	**432.685.184**
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	**88.555.926**
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	**7.453.530**
Faizler, Paylar ve Cezalar	**39.528.301**
Sermaye Gelirleri	**3.608.393**
Alacaklardan Tahsilat	**1.122.142**
2-Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	**12.796.315**
3-Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	**4.955.880**
Bütçe Dengesi	**-68.106.058**
Faiz Dışı Denge	**1.223.132**

Yatırımsızlık ve işsizlik

Yatırımlardaki sert düşüş en çok iş bekleyen kitleleri ilgilendiriyor. Her tür nitelikli ve niteliksiz atıl işgücü yatırımlarda hareket beklerken, bu bekleyişin uzun bir süre alacağı söylenebilir.

Yatırımlardaki, özellikle inşaattaki hızlı düşüş ile birlikte 2018'deki istihdam düzeyi hızla azaldı. Mevsim etkilerinden arındırılmamış işsizlik Haziran ayında yüzde 13'e, işsiz sayısı da yaklaşık 4,3 milyona çıktı. Tarım, turizm gibi mevsimle ilgili istihdamın artması beklenirken, sadece Mayıs-Ha-

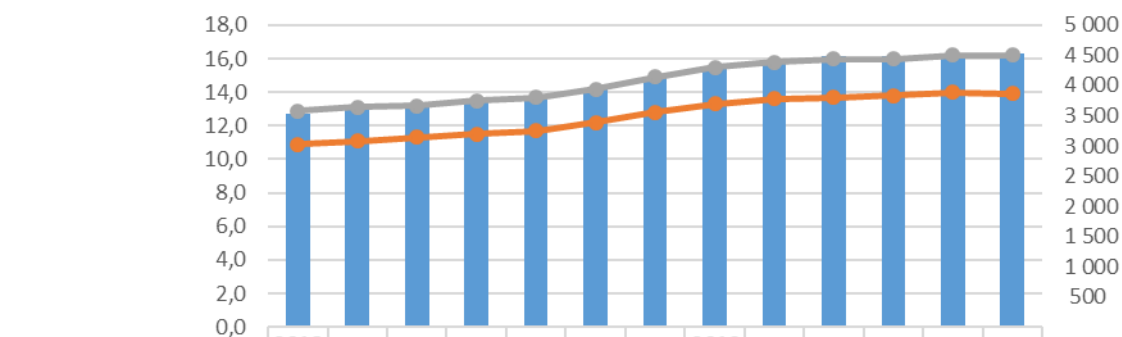

	2018-6	7	8	9	10	11	12	2019-1	2	3	4	5	6
İşsiz	3 529	3 603	3 669	3 728	3 797	3 950	4 131	4 302	4 413	4 478	4 484	4 521	4 532
İşsizlik %	10,9	11,1	11,3	11,5	11,7	12,2	12,8	13,3	13,6	13,7	13,8	14,0	13,9
Tarım dışı İşsizlik %	12,9	13,1	13,2	13,5	13,7	14,2	14,9	15,5	15,8	16,0	16,0	16,2	16,2

Grafik 8. İşsizler ve İşsizlik Oranı, Bin Kişi, % (Mevsim etkilerinden arındırılmış olarak)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

ziran döneminde işsizlerin sayısı 100 bin arttı.

Öte yandan, mevsim etkisinden arındırılmış olarak bakıldığında, işsizlik oranı Haziran ayı itibarıyla yüzde 13,9 olurken, işsiz sayısı son 12 ayda 1 milyon arttı ve 4,5 milyonu aştı. Bunların iş arayan işsizler olduğu, iş aramaktan umudunu kesmiş kişileri içermediği hatırlanmalı.

Son bir yılda 1 milyon artan işsizlerin 770 bini işini kaybedenlerden oluştu. Yaklaşık 230 bin kişi de işgücüne yeni katılmış ama iş bulamamış işsizler.

İşini kaybeden 770 bin kişinin 468 bini inşaat sektöründen. Krize en erken giren sektör inşaatta yatırımların durmasıyla sert bir iş kaybı yaşandı. Sanayi ise son 12 ayda 121 bin iş kaybına sahne oldu. Tarımdan iş kaybına uğrayanlar ise 229 bini buldu.

Tablo 5. İstihdamda Değişim ve Sektörler, Bin Kişi (Mevsimsellikten arındırılmış)

	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2018-6	**28 752**	5 264	5 737	2 013	15 737
7	**28 718**	5 264	5 703	1 948	15 803
8	**28 839**	5 225	5 730	1 938	15 946
9	**28 734**	5 254	5 698	1 898	15 884
10	**28 769**	5 286	5 696	1 861	15 926
11	**28 519**	5 228	5 656	1 806	15 829
12	**28 211**	5 171	5 474	1 726	15 840
2019-1	**27 980**	5 148	5 392	1 678	15 762
2	**28 029**	5 124	5 388	1 661	15 857
3	**28 094**	5 117	5 482	1 607	15 888
4	**28 020**	5 034	5 553	1 576	15 858
5	**27 883**	5 010	5 546	1 533	15 795
6	**27 983**	5 035	5 616	1 545	15 788
Fark	**- 769**	**- 229**	**- 121**	**- 468**	**51**

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Yabancı bankaların gözü çıkışta

Ekonomideki inişi durdurup yeniden bir büyüme ivmesi yakalamak için, iç ve dış iklim henüz uygun olmamasına rağmen, faiz indirimine gidildi. Dövizin fiyatının çıkışı çeşitli yollarla kamu bankaları üstünden kontrol altına alınmak istendi. Faiz ve döviz ile ilgili bu zorlama politikalara araç haline getirilen Merkez Bankası ve Hazine, şimdiye kadar önemli itibar ve kaynak kaybına uğramış durumda.

Bu zorlama politikaların devamı olarak özellikle konut stoklarını eritmek umuduyla kamu bankaları ucuz konut kredisi vermeye mecbur edildi. Ne var ki kredi hacmini büyütme hamlesine özel ve yabancı bankalar beklendiği kadar katılmadılar çünkü dayatılan faizi getirimli bulmadılar, aşırı riskli gördüler.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yönetimi bunun üzerine Ziraat, HalkBank ve Vakıflar Bankası'ndan oluşan üç kamu bankasını kredi verme konusunda ödüllendiren, buna karşılık kredi plasmanına

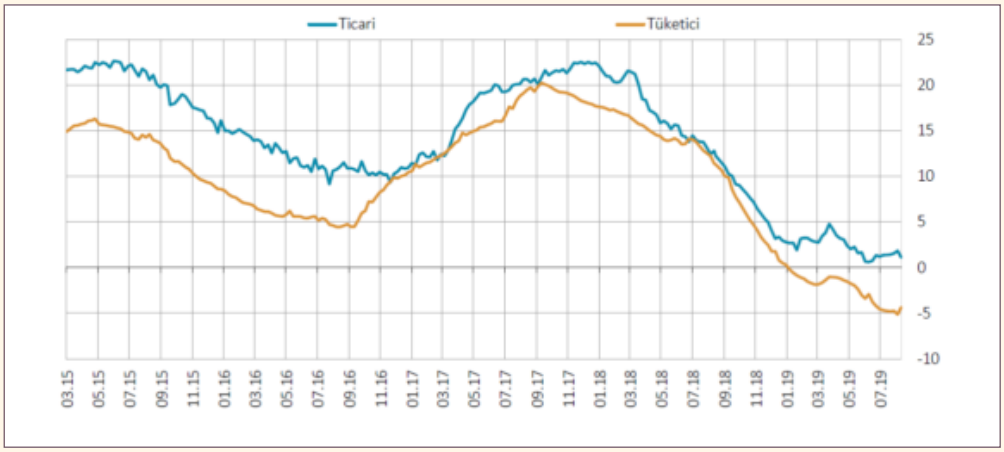

Grafik 9. Yıllık Kredi Büyümeleri (Kur Etkisinden Arındırılmış, %)

Kaynak: TCMB

ihtiyatlı yaklaşan özel ve yabancı bankaları neredeyse cezalandıran bir uygulamaya gitti. Mevduatlardan ayrılan ve Merkez Bankası'na yatırılan zorunlu karşılıkların miktarı ve bu karşılıklara ödenen faiz, bankaların kredi performanslarıyla ilişkilendirildi. Bu da kredi verme konusunda ihtiyatlı davranan özel ve yabancı bankaları cezalandıran bir sonuç yaratınca, birçok yabancı bankanın Türkiye'de benzer dayatma ve zorlamalarla karşı karşıya kalma endişeleri arttı.

Türkiye bankacılık sisteminde önemli bir yer tutan yabancı bankaların rejimin aparatı yapılan kamu bankalarını kayıran, haksız rekabetçi politikalardan tedirgin oldukları ve benzer uygulamaların çeşitlendirilmesinden endişe duyarak Türkiye'deki varlıklarını sürdürüp sürdürmeme konusunu gündemlerine taşıdıkları bildiriliyor.

Ekonomiyi canlandırmak için, enflasyonda kalıcı bir iyileşme uç vermeden Merkez Bankası Başkanı ve üst yönetimini değiştirerek Merkez Bankası'nın politika faizini 25 Temmuz'da 425 baz puan, 12 Eylül'de de 325 baz puan indirten ekonomi yönetimi, düşük faiz ile kredi plasmanında üç kamu bankasını araç olarak kullanıyor. Kısa süre önce araç olarak kullanılmaktan sermayeleri eriyen kamu bankaları Hazine tarafından yeniden sermayelendirilmiş ve bu nedenle Hazine borçları biraz daha artmıştı. Aynı yolu kullanmaya güvenerek kamu bankaları zorlama bir tutumla faiz indirmeye, döviz fiyatlarını kontrole memur edilseler de bu sürece özel ve yabancı bankalar katılmayınca, süreç ilerlemiyor. Rejime de kamu dışında kalanlara "sopa göstermek" kalıyor.

Ekonominin kullandığı kredi hacmi daralma ile birlikte düştü. Kredi hacminin milli gelire oranı 2018 ortalarında yüzde 75 iken, türbülans, daralan ekonomi, kredi talebini düşürdü, bankalar dağıttıkları kredileri toparlamada güçlük çektikçe kredi musluklarını kıstılar ve 2019 ortalarında kredilerin milli gelire oranı yüzde 67'ye kadar geriledi.

Ancak, AKP yönetiminin ekonomiyi canlandırmak için bankalara kredi açma komutuna kamu bankaları mecburen uyup özel ve yabancı bankalar uymayınca, onları kredi açmaya, açmazlarsa belli

yaptırımlar öngören bir uygulamaya gidildi. Merkez Bankası, mevduata uyguladığı zorunlu karşılıkların oranlarını ve bu karşılıklar için ödediği faizin oranını bankaların kredi artışlarını dikkate alacak şekilde farklılaştırdı. Kredi performansı yüksek bankadan (kamu) daha düşük zorunlu karşılık kesip ona da daha fazla faiz ödeyeceğini, tersini yapıp kredi hacmini büyütmeyenden (özel ve yabancı bankalar) ise daha çok zorunlu karşılık kesip daha az faiz ödeme biçiminde bir uygulamaya geçildiğini duyurdu.

Riski ve kârlılığı düşünmeden kredi açmaya neredeyse zorlayan bu uygulama, elbette özel ve yabancı bankaları tedirgin etti. Özellikle Türkiye bankacılık sistemindeki yabancı bankalar bu kararlardan ve benzeri yeni kararların gelmesinden kaygılılar.

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre Türkiye'deki 34 mevduat bankasının 21'ini yabancılar oluşturuyorlar. Yabancılar, sayıları 10 bin 335 olan şubelerin yüzde 27'sine sahipler. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının bazıları bir ilâ üç şubeli iken (Citibank, Deutsche Bank, Rabobank, Chase, Societe Generale), bazıları geniş şube ağına sahipler. Örneğin Garanti BBVA'nın 930, QNB Finansbank'ın 530 şubesi var. Yabancı mevduat bankaları, mevduat bankalarında çalışanların yüzde 29'unu istihdam ediyorlar.

Bununla kalmıyor; bazı yerli-özel bankalarda da yabancı payı azınlıkta kalsa da var. Örneğin özel-yerli sınıfındaki Yapı Kredi Bankası'nın yüzde 40'ı İtalyan UniCredit'e ait. Türkiye Bankalar Birliği, her tür banka (yatırım bankası, İslami bankalar dahil) dikkate alındığında, banka sistemindeki toplam sermayenin yüzde 52'ye yakınının yabancılara ait olduğunu belirtiyor.

Bankacılık sisteminde gerek doğrudan mevduat bankası olarak gerek yerli bankaların ortağı olarak gerekse katılım ve yatırım bankaları kategorilerinde yer alan yabancıların, sistemde tuttukları yer önemli. Bunlara, "zorunlu karşılıklar" örneğinde olduğu gibi uygulanacak dayatmaların ters tepeceği söylenebilir. Hele ki tahsili gecikmiş alacaklar için kamu bankalarına verilen "batırılmasın, yüzdürülsün" komutunun, özel ve yabancı bankalara dayatılmasının, yabancıların Türkiye'deki faaliyetlerini gözden geçirmeye neden olması pek muhtemel.

Sanayi Üretiminde Gerileme

Ulusal gelire üretim optiğinden bakıldığında 2019 Nisan-Haziran döneminde ekonomi yüzde 1,5 küçülürken sektörel olarak sadece tarımın yüzde 3,4 büyüdüğü, buna karşılık sanayinin yüzde 3 dolayında, inşaatın yüzde 12,5 dolayında küçüldüğü izlendi. Hizmetler kesiminde de bu çeyrekte yüzde 0,3'lük gerileme kaydedildi.

İnşaat sektöründe katma değer düşüşü 2018'in ikinci çeyreğinde başlamış ve yüzde 6,3 küçülme yaşanmıştı. İzleyen üç çeyrekteki küçülme ile inşaatta yıllık daralmanın sonuna gelinmiş görünmüyor. Özellikle konut stokunda önemli bir erime görülmedikçe inşaat üretiminin hızlanmayacağını söylemek mümkün. Devletin altyapı yatırımları da Hazine'nin açıklarının hızlanması karşısında, inşaata yardımcı olacak gibi görünmemektedir.

İnşaattaki gerilemenin, beraberinde öncelikle inşaata girdi üreten sanayi kollarını negatif etkilediği açıkça görülebiliyor.

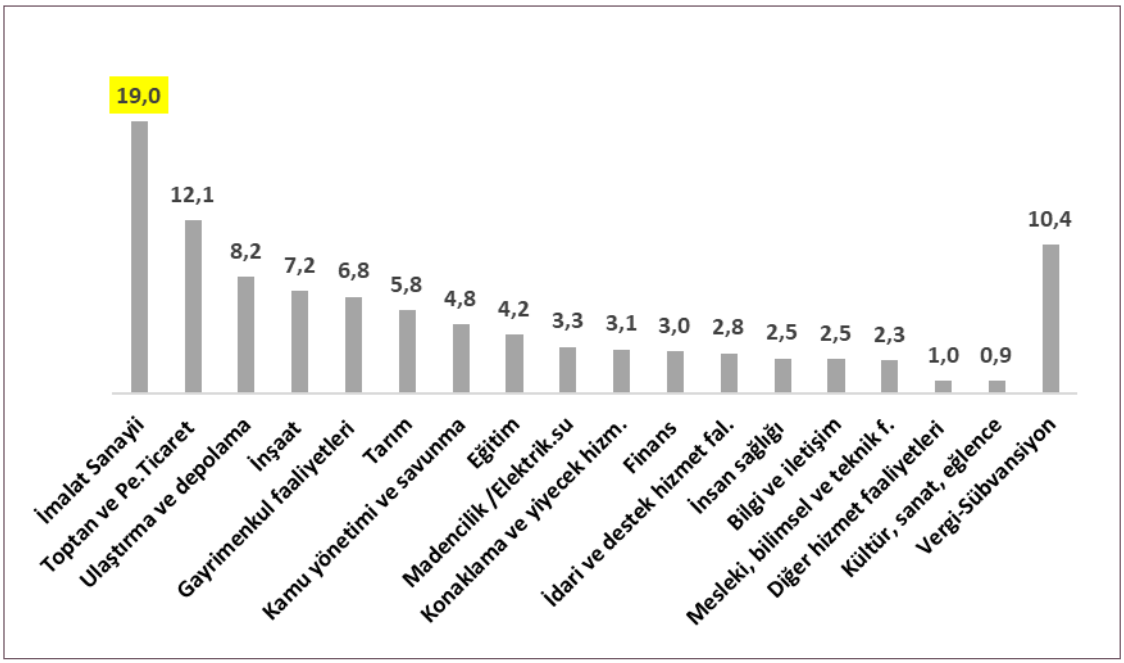

Grafik 10. GSYH'da Sektörel Paylar, % (2018)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

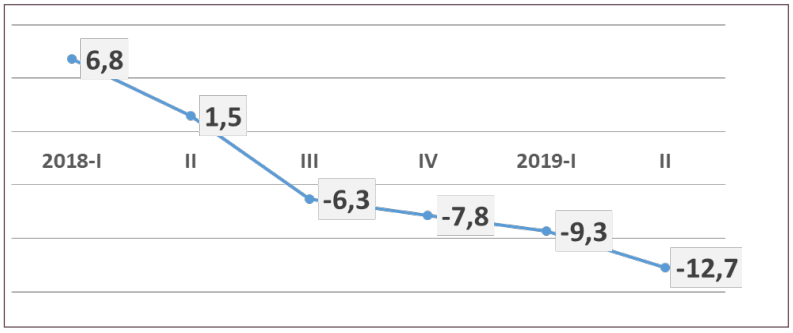

Grafik 11. İnşaat Sektörü Katma Değerinde Çeyreklik Değişim (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Madencilik ve enerji ile birlikte geniş anlamda sanayide ikinci çeyrek küçülmesi yüzde 2,7'yi buldu. Sektörde önceki iki çeyrekte küçülme sırasıyla yüzde 6,7 ve yüzde 3,9 olmuştu.

Tek başına imalat sanayii alındığında ise ikinci çeyrekte imalat sanayiindeki küçülme yüzde 3,3 olarak ölçüldü.

İmalat sanayisi önceki iki çeyrekte de sırasıyla yüzde 7,7 ve yüzde 4,2 küçülmüştü. İmalatta küçülenin biraz tempo düşürmesinde bazı sektörlerde ihracatın artması etkili oldu denilebilir.

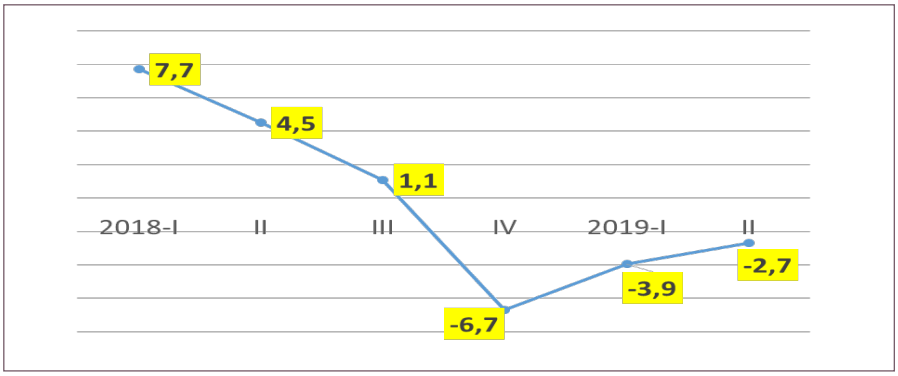

Grafik 12. Sanayi Katma Değerinde Değişim, (2018-2019, %)

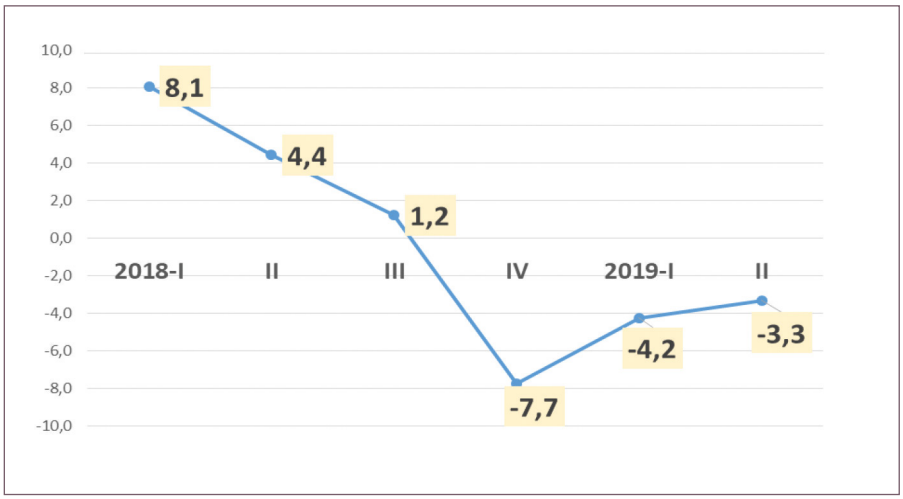

Grafik 13. İmalat Sanayii Katma Değerinde Çeyreklik Değişim, (2018-2019, %)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Sanayi Üretiminde Düşüş

Büyümeye ya da GSYH değişimine doğrudan etki eden sanayi üretimi yılın üçüncü çeyreğinde (Temmuz-Eylül) döneminde de küçülmeden sıyrılabilecek gibi görünmemektedir. Sanayi Üretim Endeksi (SÜE) Temmuz verileri sanayinin Temmuz'da bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 1,2 azaldığını ortaya koydu.

Sanayinin alt sektörleri (2015=100 referans yıllı) incelendiğinde, 2019 yılı Temmuz ayında imalat sanayi sektörü endeksi yüzde 1,3 ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı sektörü endeksi yüzde 2,4 azaldı.

Sanayi üretimi endeksi (SÜE) Temmuz verileri mercek altına alındığında, imalat sanayiindeki gerilemenin geniş anlamda "sanayi"deki yüzde 1,2 daralmayı 0,1 puan daha geçerek yüzde 1,3'ü bulduğunu gösteriyor. Özellikle ara malları üretiminde gerileme yüzde 5,3 ile öne çıkarken, dayanıklı mal üretimindeki yüzde 7'likgerileme de büyük talep düşüşünden kaynaklanıyor.

2019 Temmuz ayı imalat sanayisindeki yüzde 1,3'lük düşüş, alt sektörlere göre analiz edildiğinde, inşaatın sanayideki uzantısı olan alt dallarda çöküş öne çıkıyor. Özellikle inşaata girdi veren alt sektörlerde üretim düşüşü dikkat çekici. İnşaatın

Grafik 14. Takvim Etkisinden Arındırılmış Yıllık Değişim Oranları Temmuz 2019 (2015=100)

Kaynak: TÜİK

Tablo 6. İmalat Sanayii Alt Dallarında Yıllık Değişim (%)

İnşaat malzemeleri san.	**-19,4**
Ana metal	**-11,9**
Mobilya imalatı-	**-10**
Ağaç	**-9,5**
Medyanın basılması	**-7,4**
Başka yerde sınıflandırılmamış makine imalatı	**-7,3**
Motorlu kara taşıtı	**-6,9**
Elektrikli teçhizat	**-5,9**
Diğer imalatlar-	**-4**
Kauçuk ve plastik	**-3**
Kimyasallar ürünlerin imalatı-	**-3**
İm.Sanayi	**-1,3**
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı	**-1**
İçecek	**0,8**
Tekstil ürünleri imalatı	**1,9**
Deri ve ilgili ürünler	**4,4**
Tütün ürünleri i	**5,5**
Kağıt ve kağıt ürünleri	**5,9**
Gıda ürünleri	**9,6**
Temel eczacılık	**14,8**
Rafine petrol ürünleri	**16,8**
Bilgisayarlar, elektronik	**34**
Diğer ulaşım araçları	**55**

Kaynak:TÜİK veri tabanı

en erken krize giren ve daha 2018 Üçüncü Çeyrekte yüzde 6'ya yakın daralan alt sektör olduğu hatırlardadır.

İnşaata girdi veren seramik, çimento gibi taşa toprağa dayalı sanayilerin en sert düşüşü yaşadıkları görülmektedir. Bu alt daldaki yıllık üretim düşüşü 2019 Temmuz ayında bir yıl öncesine göre yüzde 20'ye yaklaşmaktadır. Yine inşaatla ilgili demirçelik sektörünü içeren ana metal sanayiinde yüzde 12'ye yaklaşan gerileme dikkat çekmektedir.

İmalat sanayisinin alt dallarından otomotiv (motorlu kara taşıtı sektörü) de döviz fiyatlarındaki sert artışın girdi ithalatını, dolayısıyla üretici ve tüketici fiyatlarını yükseltmesinden etkilenmiş görünüyor. Daralan iç talep, üretimi yüzde 7'ye yakın geriletirken, aynı gerileme elektrikli cihazlarda yüzde 7'ye yaklaşmıştır. Mobilya sektöründe de küçülme yüzde 10'u bulmuştur.

Tekstil, deri, içecek, gıda sektörleri de Temmuz 2019'da görece artmıştır. Bunda ihracatın etkisi olduğu söylenebilir. Üretimi gerilemeyen sektörler ise petrol rafinerisi, eczacılık, tütün gibi talep elastikiyeti katı malları üreten sektörler olmuş, silah sanayiini içeren diğer ulaşım araçlarında askeri siparişlerle üretim canlı tutulmuştur.

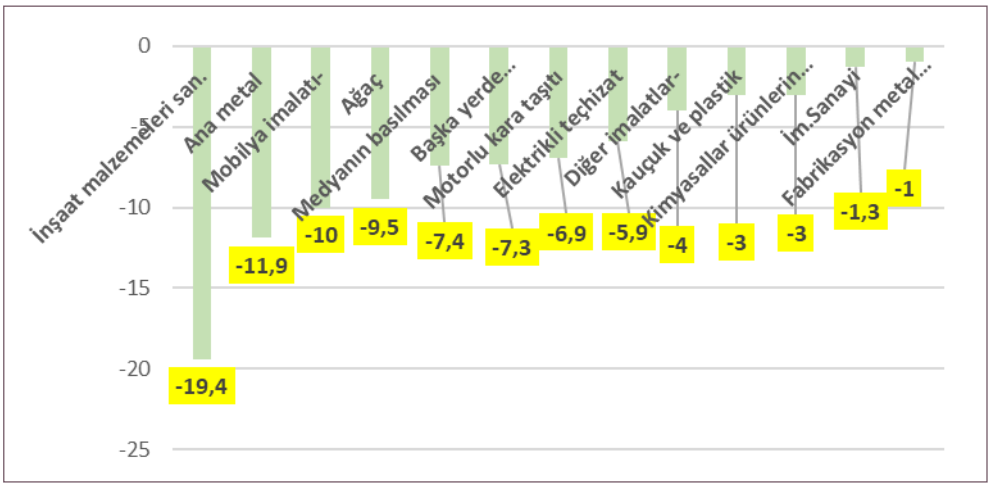

Grafik 15. Temmuz 2019 İtibariyle Yıllık En Çok Gerileyen Sanayi Üretim (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Faiz indirimleri ile umulan

Merkez Bankası Temmuz ayında 4,25 puanla başladığı faiz indirimi hamlesini, 12 Eylül'de 3,25 puan daha indirimle sürdürdü. Böylece 1,5 ay gibi kısa bir zamanda politika faizi yüzde 24,00'ten yüzde 16,50'ye düşürüldü ve 7,5 baz puan indirildi.

Doların TL karşısındaki değeri 4 Eylül'de 5,64'e kadar düşmüşken 11 Eylül'de 5,79'u aştı ve yüzde 2,1 artış kaydetti. Faiz indirimi ile 5,70 bandının altına indi. Sonra yine yükseldi.

Faiz indirimi en çok şirketlere ve bankalara yarayacağından Borsa da prim yaptı. 28 Ağustos'ta 95.291 puana inen Borsa Endeksi dün 102.800 puanı gördü. 9 iş günündeki prim yüzde 11,4'e vardı.

Eylül ve Ekim aylarında baz etkisi nedeniyle enflasyonda düşüşlerin meydana gelmesi ve muh-

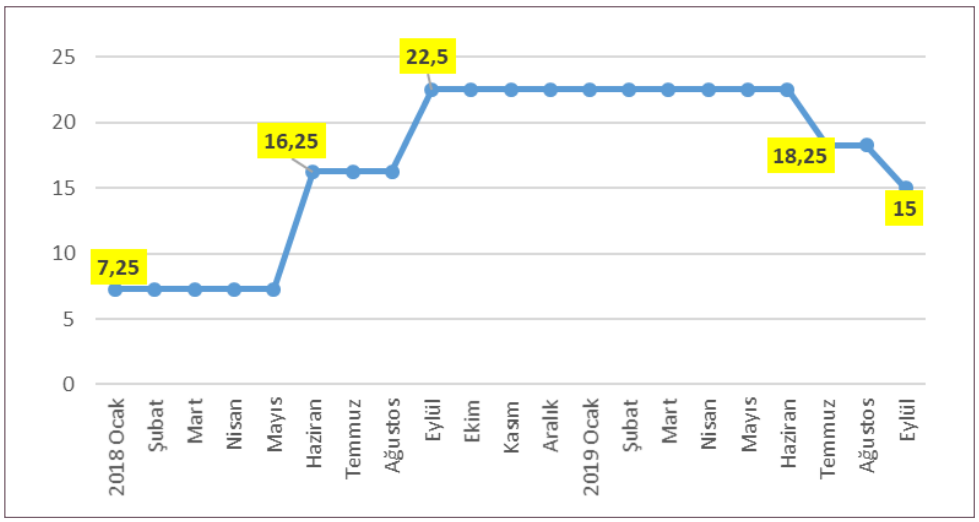

Grafik 16. TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranı (%)

Kaynak: TCMB

temelen tek haneli sayıları görmemiz mümkün. Fakat baz etkisinin yılın son iki ayında tersine dönmesi ile yıllık enflasyon yeniden çift haneli rakamlara yükselebilir ve yüzde 13 civarında yılı bitirebilir.

Enflasyonda kalıcı bir iyileşme yakalanmamışken Merkez Bankası yönetimini de istediği biçimde değiştiren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Merkez Bankası'na faiz indirterek kredi faizlerinin düşürülmesini ve kredi kullanımının artırılmasını, böylece de iç tüketim, üretim ve yatırımların canlandırılabileceğini umuyor.

Özellikle biriken konut stoklarına talep oluşturmak için, kamu bankalarına Ağustos ayında aylık yüzde 0,99 faizlerle kredi açmanın talimatını veren yönetim, buna rağmen, konut kredisi talebini canlandıramadı. Bununla birlikte, esas sorun, özel ve kamu bankalarının bu faiz indirimlerine, kredi faizlerini düşürme ve kredi musluklarını açma konusunda isteksizliklerinde. Özel ve yabancı bankalar, bu faiz indirimleri ile kredi faizi düşürme ve yeni krediler açmanın riskli olduğu, beklenti kârlarını karşılamayacağı görüşündeler. Bankalar, özellikle tasfiye edilecek kredi miktarının artışından ve buna yenilerinin eklenmesinden endişeliler.

TBB verilerine göre, 2019 ortası itibariyle, tasfiye edilmesi gereken batık kredi tutarı 122 milyar TL'ye ulaşıyor. Batık kredilerin yüzde 20'sinin ticaret sektöründe, yüzde 17'sinin tüketici kredisi olduğu görülüyor. İnşaat ve enerji, en çok batık kredisi olan alt sektörler olarak öne çıkıyor.

Batık kredi konusunda Hükümet'ten sorun çözme konusunda atılmasını bekledikleri adımlardan henüz bir sonuç görmeyen özel ve yabancı bankalar, kredi hacmini genişletme konusundaki isteksizliklerini sürdürüyorlar.

Öte tarafta, kredi kullanıcısı olarak hem tüketicilerin hem reel sektörün de kredi kullanmada pek iştahlı olmadıkları gözlenmekte. Tüketici kesimin borç yükü dikkat çekici iken reel sektörün de borçlanma haddini zorladığı ve yeni kredi alma konusunda pek istekli olmadığı gözlenebiliyor. Hem tüketici hem yatırımcı kesim, ekonominin geneli ile ilgili güven sorunlarına sahipler ve sadece ekonomik değil, politik güvensizlikler, belirsizlikler nedeniyle kredi kullanımı konusunda kararlı davranmamaktadırlar.

Özellikle dış yatırımcıların henüz Türkiye'ye kayda değer bir yönelişleri görülmemektedir. Bu, döviz kuru fiyatlarının iniş-çıkışlarla kararlılık kazanmamasında da kendini gösteriyor. Yabancı yatırımcılar doğrudan yatırımlardan kaçınırken portföy yatırımlarına da henüz yönelmiş değiller.

Tablo 7. Bankaların Brüt Kredileri ve Tasfiye Olacak Kredilerin Sektörel Dağılımı

	Bin TL	%	Tasfiye Olacak Bin TL	%	Payı%
Toplam	2.698.358.589	100,0	121.990.536	100,0	4,5
Toptan, Perakende Tic., Komisync.Motorlu Araç	368.949.102	13,7	24.703.125	20,3	6,7
Bireysel (Tüketici)Krediler	544.665.568	20,2	20.852.460	17,1	3,8
İnşaat	253.313.917	9,4	16.743.624	13,7	6,6
Emlak Komisyon, Kiralama	163.340.684	6,1	8.250.641	6,8	5,1
Elektrik Gaz Ve Su Kaynakları	216.608.154	8,0	8.217.211	6,7	3,8
Tekstil Ve Tekstil Ürünleri San.	95.195.018	3,5	5.019.433	4,1	5,3
Otel ve Restoranlar (Turizm)	95.052.879	3,5	4.952.766	4,1	5,2
Gıda, Meşrubat Ve Tütün San.	86.377.698	3,2	4.783.787	3,9	5,5
Tarım, Avcılık, Ormancilik	105.151.480	3,9	4.475.101	3,7	4,3
Taşımacılık, Depolama Ve Haberleşme	162.518.429	6,0	3.698.329	3,0	2,3
İlk 10 sektör	2.091.172.928	77,5	101.696.477	83,4	
Diğerleri	607.185.661	22,5	20.294.059	16,6	

Kaynak: TBB Risk Raporu

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

http://www.mmo.org.tr

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Eylül 2019
Sayı 255 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
http://www.mmo.org.tr
e-posta: mmo@mmo.org.tr
basin@mmo.org.tr